

ЗАГОРОДНІЙ
Анатолій Глібович —
академік НАН України,
президент Національної академії
наук України

ЩОДО ПРОБЛЕМ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

**Стенограма доповіді на засіданні
Президії НАН України 27 листопада 2024 року**

Виступ присвячено актуальним проблемам діяльності наукових установ НАН України в умовах воєнного стану. Наголошено на необхідності об'єднання зусиль різних інститутів навколо важливих науково-прикладних проблем, зокрема їх участі у формуванні інноваційних кластерів за окремими напрямками високотехнологічного виробництва для залучення інвестицій у науку, розширення співпраці наукових установ з бізнесом і промисловістю, спільного продукування нових знань та технологій.

Шановні колеги!

Сьогодні ми проводимо розширене засідання Президії НАН України, присвячене подальшому вдосконаленню діяльності Академії в умовах сьогодення, тобто під час воєнного стану. Є певна символічність у тому, що це важливе засідання відбувається в день заснування нашої Академії та в день народження її багаторічного президента Бориса Євгеновича Патона. І нехай його приклад допоможе нам знайти вихід з тієї непростої ситуації, в якій перебуває сьогодні наша Академія.

Очевидно, що сучасні реалії вимагають від Академії максимальної адаптивності, практичності та спрямованості на вирішення нагальних проблем держави. Війна змушує нас значною мірою переорієнтувати свої дослідження на розв'язання важливих прикладних завдань в інтересах підвищення обороноздатності та безпеки держави, мобілізувати ресурси і використовувати всі можливості для підтримки нашої країни у воєнний час та в її повоєнному відновленні. Ці завдання потребують консолідації зусиль науковців, тісної співпраці з урядом, міжнародними партнерами та залучення додаткових ресурсів для підтримки науково-дослідної діяльності в умовах війни.

Саме на цьому я хотів би зосередитися у своєму виступі, зокрема розповісти про те, які кроки зробила Академія і що ще

вона має зробити, щоб бути почутою і належним чином оціненою суспільством.

Як вам добре відомо, з 2015 р. в Академії діє Цільова науково-технічна програма оборонних досліджень, яку ми започаткували з власної ініціативи за рахунок скорочення інших програм і навіть певного зменшення фонду оплати праці інститутів. Про найважливіші результати цієї програми нещодавно доповідав її керівник, перший віцепрезидент нашої Академії академік В.П. Горбулін. Під час обговорення звіту представники Збройних Сил та ОПК засвідчили важливість отриманих результатів, і нам було приємно чути високу оцінку наших конкретних розробок. Загалом у межах оборонної програми наші установи виконали 175 розробок в інтересах понад 60 підприємств і організацій сектору безпеки й оборони. Цього року ми виконуємо ще 53 роботи. Частину завершених розробок наших установ уже впроваджено, решта перебувають на стадії впровадження та випробувань. Ще одним важливим наслідком реалізації цієї програми стало, на наш погляд, помітне зростання науково-технічного і кадрового потенціалу виконавців оборонних досліджень Академії.

Відзначу, що з наступного року передбачено збільшення обсягів фінансування нової оборонної програми в 1,7 раза. Принциповим є те, що пріоритетні завдання програми щороку визначаються разом із Генеральним штабом, Міністерством оборони, Центральним НДІ озброєння та військової техніки ЗСУ та АТ «Українська оборонна промисловість». І якщо раніше такі завдання затверджували на основі пропозицій, поданих Академією, то тепер їх визначають виключно замовники. Це означає, що ми не просто виконуємо важливі для оборони завдання, а беремо участь у розробленні найактуальнішої їх частини. Як і раніше, експертизу заявок, поданих на конкурс, здійснюють представники перелічених оборонних відомств. Вони також входитимуть до складу комісій із приймання завершених робіт.

Технічні завдання проєктів на стадії їх подання на конкурс в обов'язковому порядку по-

годжують потенційні споживачі наших результатів — підприємства ОПК.

Значною мірою питанням оборони і безпеки було присвячено й тематику нового конкурсу за програмою 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень», який нещодавно завершився. Важливо також, що Академія та її установи намагаються оперативніше реагувати на звернення Міністерства оборони, Генштабу, окремих військових частин та фронтових бригад і надавати свої напрацювання для вирішення тих проблем, які постійно виникають на полі бою. Отже, хочу ще раз наголосити — виконання робіт на запит ЗСУ та на замовлення підприємств ОПК є для всіх нас першочерговим завданням, і не має бути жодних причин чи обставин для відмови їм.

Втім, важливими завданнями на найближчу перспективу мають бути також дослідження й розробки, спрямовані на економічний розвиток країни на основі передових технологій як під час війни, так і в повоєнний час. Разом з оборонними дослідженнями і розробками на ці роботи припадає основна частина видатків бюджетної програми 6541230. Така практика стала важливим елементом вдосконалення системи розподілу фінансування із загального фонду державного бюджету.

Також заслуговують на цільове фінансування і підтримку новітні напрями досліджень. Це є одним із елементів розвитку фундаментальних досліджень, що передбачено Концепцією розвитку НАН України. Зокрема, це стосується відродження мікроелектроніки, інтегрування до Європейської хмари відкритої науки, штучного інтелекту, квантових матеріалів і квантових технологій. Нагадаю, нещодавно ми створили координаційні ради з двох останніх проблем і сподіваємося на швидке розгортання їхньої ефективної діяльності.

Хотів би наголосити й на необхідності об'єднання зусиль різних інститутів навколо важливих науково-прикладних проблем, зокрема участі у формуванні інноваційних кластерів за окремими напрямами високотехнологічного виробництва для залучення інвестицій у науку, співпраці наукових установ з бізнесом

і промисловістю, спільного продукування нових знань і технологій.

Досягнення значного поступу в цьому напрямі, так само як і завершення формування сертифікаційного матеріалознавчого центру на основі одного з таких кластерів, є одним із важливих завдань нашої діяльності.

Не менш важливою є подальша робота з формування наукового парку «Академситі». Над реалізацією цього проекту продовжує працювати Київський академічний університет. Цю ідею активно підтримує КМБА, з якою НАН України має відповідний меморандум. Минулого тижня питання розвитку наукового парку «Академситі» стало предметом обговорення на спільному заході — міському акселераторі інноваційної діяльності.

Напружена робота очікує і на наших соціогуманітаріїв. Зокрема, потрібно істотно посилити дослідження правотворчого спрямування у зв'язку з тим, що Законом України «Про правотворчу діяльність» НАН України визначено головною експертною організацією з цього питання, яка відповідає за розроблення концепції розвитку правотворчості в Україні. З метою виконання цих завдань уже створено відповідну координаційну раду. Не менш актуальними залишаються питання протидії ідеології «руського міра» та ворожим ІПСО, з'ясування коріння і передумов виникнення рашизму.

Шановні колеги! Минулого тижня Верховна Рада затвердила Державний бюджет на 2025 рік. Певні позитивні зрушення у фінансуванні Академії порівняно з дуже невтішним початковим варіантом держбюджету відбулися, зокрема завдяки особистій підтримці наших клопотань з боку Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала та Голови Верховної Ради Руслана Стефанчука. Так, у процесі розгляду бюджету в першому і другому читаннях було додатково виділено 277,1 млн грн для базового фінансування наших установ (програма 6541030) та 267,7 млн грн на фінансування програми підтримки розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень (програма 6541230). Ці кошти передбачено насамперед на дослідження в інтересах оборони і безпеки. В останній

момент вдалося повернути і видатки обсягом 16 млн грн за бюджетною програмою «Підготовка до державної атестації наукових кадрів», за якою фінансуються Відділення цільової підготовки та наші центри гуманітарних досліджень і викладання іноземних мов, які здійснюють підготовку аспірантів з філософії та англійської мови.

Загалом обсяг фінансування Академії у наступному році становитиме 6,076 млрд грн, що на 4,3 % більше, ніж у цьому році.

Зрозуміло, що навіть ці додаткові асигнування не дають нам великого оптимізму щодо значного поліпшення фінансового стану. Тому наше завдання — максимально залучати додаткові позабюджетні надходження, насамперед ідеться про допомогу з боку іноземних партнерів та участь наших вчених у наукових проєктах і конкурсах.

Нині маємо реальні можливості щодо більшої участі українських науковців у проєктах програми ЄС «Горизонт Європа», програми НАТО «Наука заради миру та безпеки», спільних проєктах з університетами та науковими установами інших країн у рамках двосторонніх угод, міжнародних програм за підтримки іноземних і міжнародних фондів та організацій тощо. Важливим є налагодження співпраці з глобальними корпораціями, які підтримують наукові дослідження.

Зручним механізмом для пошуку зарубіжних партнерів і налагодження контактів з ними, а також для залучення грантового фінансування може стати використання інструментів провідних наукометричних баз даних, більшість яких на час війни є безкоштовними для українських науковців. Зокрема, компанія Clarivate, яка опікується платформою Web of Science, повідомила нещодавно про нову базу даних, що містить інформацію про всі грантові програми в галузі науки, в тому числі й ті, в яких можуть брати участь наші дослідники. І тут хочу додати — є помітний поступ у справі інтегрування НАН України до Європейської хмари відкритої науки: розроблено модель відкритої науки в НАН України, створено репозитарій наукових текстів на основі публікацій у журналах, які

видає Академія, та архів препринтів, а також запущено Універсальну видавничу платформу з можливістю автоматичного подання інформації до таких відомих агрегаторів, як Crossref, WoS, OpenDOOR, OpenAIRE та ін.

Принагідно хочу відзначити досить непогані результати участі науковців Академії в останніх конкурсах Національного фонду досліджень. У конкурсі «Наука для зміцнення обороноздатності України» було відібрано для фінансування 39 проєктів наших науковців (це 50 % загальної кількості проєктів); 38 проєктів установ Академії перемогли в конкурсі «Передова наука в Україні» — це понад 60 % загальної кількості. Але не слід зупинятися на досягнутому. Потрібно й надалі нарощувати наші можливості в цьому напрямі.

Важливим є подальше вдосконалення підходів до розподілу базового фінансування серед наших установ, зокрема зважаючи на результати їх оцінювання. Методику цього оцінювання було розроблено з урахуванням досвіду європейських країн. Щороку ми її вдосконалювали та усували проблемні моменти. У 2023 р. за оновленою методикою здійснено апробацію бальної системи оцінювання установ та їх підрозділів, і, очевидно, її потрібно запроваджувати, як і деякі додаткові показники суто кількісної оцінки.

Втім, результати нашого оцінювання свідчать про все ще недостатній рівень об'єктивності та принциповості експертів, їх бажання в багатьох випадках, як то кажуть, «нікого не образити», недосконалість підходів до формування складу експертних комісій. Це призводить до того, що у висновках експерти пропонують надати переважній більшості установ і їх підрозділів найвищу категорію. Це неприпустимо і дискредитує саму ідею оцінювання, зводить нанівець усю багатоетапну роботу установ з підготовки до оцінювання.

Це також може створити передумови для упередженого ставлення до академічної системи оцінювання з боку Міністерства освіти і науки, особливо в разі великих розходжень з очікуваними результатами державної атестації за новою методикою, нещодавно затвердже-

ною МОН, яка містить більш жорсткі критерії та показники. До слова, НАН України та окремі наші науковці взяли активну участь у громадському обговоренні цієї нової методики і надіслали до МОН численні зауваження й пропозиції. Зазначу, що в остаточному варіанті їх було в основному враховано.

Хочу наголосити і на необхідності подальшої реалізації плану з реформування Академії. Триває робота з оптимізації структури, мережі наукових установ і підприємств, інвентаризації матеріально-технічної бази та земельних ділянок. Так, у 2022—2024 рр. було ліквідовано 5 наукових установ та приєднано до інших 13 установ, які не давали належної наукової продукції або мали стабільно низький рейтинг порівняно з однопрофільними. До сфери управління МОН передано 3 наукові установи, до Фонду державного майна — понад 160 майнових комплексів наших державних підприємств.

Слід посилювати заходи з підтримки наукової молоді. Так, ми плануємо на 50 % збільшити в наступному році фінансування дослідницьких лабораторій та груп молодих учених.

І ще один бік нашої діяльності, який потребує подальшого вдосконалення, — соціальні комунікації і популяризація науки. Хоча зроблено вже чимало (новий сайт Академії, передача «Про науку. Компетентно», численні інтерв'ю, Премія НАН України за популяризацію науки тощо), але ми маємо продовжувати цю діяльність, зокрема вдосконалити систему оцінювання робіт з популяризації науки, передбачивши можливість громадського обговорення. Академія вже надіслала до Офісу Президента України конкретні пропозиції, спрямовані на активніше залучення наших знаних науковців як експертів для фахового висвітлення в ЗМІ актуальних питань сьогодення.

Шановні колеги! Я навів далеко не повний перелік проблемних питань діяльності нашої Академії, які потребують уваги та нагального вирішення. В інших доповідях, запропонованих відділеннями, зокрема, обговорюватимуться питання підвищення ефективності взаємодії з підприємствами ОПК в умовах воєнного стану, актуалізації напрямів наукових до-

сліджень та нових підходів до комерціалізації їх результатів, проблеми залучення до наших колективів наукової молоді та механізми її підтримки.

Ми всі хочемо, щоб наша Академія оперативно реагувала на найактуальніші виклики і проблеми суспільного життя, впливала на науково-технічний поступ, економіку, гуманітарну сферу. А для цього ми маємо стежити за новітніми напрямками досліджень у різних галузях науки і розвивати як фундаментальні, так і прикладні дослідження високого рівня в таких напрямках. Маємо використовувати всі форми інноваційної діяльності, співпрацювати

з бізнесом і якнайшвидше впроваджувати наші розробки у виробництво та соціальну сферу. Чи все ми зробили для цього? Мабуть, ні. Але чи такі вже справедливі закиди щодо нашої бездіяльності і непотрібності? Рішуче ні. Ми йдемо своїм шляхом, але в умовах нашого часу маємо рухатися швидше.

Насамкінець давайте щиро подякуємо Збройним Силам України за можливість працювати, за те, що наші воїни оберігають нас цінною власного життя. Слава Україні!

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*

Anatoly G. Zagorodny
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7953-6726>

ON THE PROBLEMS OF THE ACTIVITY OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF THE NAS OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, November 27, 2024

The speech is devoted to the current problems of the activities of scientific institutions of the NAS of Ukraine under martial law. The need to unite the efforts of various institutes around important scientific and applied problems was emphasized, in particular the importance of their participation in the formation of innovation clusters in certain areas of high-tech production to attract investment in science, expand cooperation of scientific institutions with business and industry, and jointly produce new knowledge and technologies was underscored.

Cite this article: Zagorodny A.G. On the problems of the activity of scientific institutions of the NAS of Ukraine in modern conditions. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2025. (1): 45—49. <https://doi.org/10.15407/visn2025.01.045>